

Sinagoga Nouă din Fabric

Adresă: I. L. Caragiale, nr. 2

Autorizație de construire: 28 iulie 1897

Autorizație de locuire: 3 septembrie 1899

Arhitect: Leopold (Lipót) Baumhorn

Stil arhitectural: eclectic

Decizia construirii sinagogii din Fabric a apărut pe motiv că vechiul templu al comunității israelite din Cetate, construit în 1838, devenise neîncăpător. În plus, numărul de noi membri era în continuă creștere. Spre satisfacția echipei noastre de cercetare, etapele construirii noii sinagogi din Fabric sunt consemnate cu lux de amănunte într-un raport publicat în Buletinul Orașului Timișoarei (nr. 11, 1899), transmis comitetului legislativ al Timișoarei de către dr. Lajos Schwarz, președintele Comunității Israelite „Status-Quo” din Fabric de la acea vreme. Redăm în următoarele rânduri o sinteză a raportului și informații complementare, iar mulțumirile noastre merg către doamna Getta Neumann, pentru sprijinul acordat în traducerea documentului.

În 1892, la inițiativa lui Bernát Deutsch, președintele Comunității Israelite „Status-Quo” din Fabric din acea perioadă, consiliul comunității formează un comitet de 30 de membri, condus de Miksa Steiner, care avea rolul de a obține capitalul necesar achiziționării terenului pe care urma să fie ridicată noua sinagogă. În particular, pentru a spori capitalul necesar construirii și achiziționării terenului pentru noua sinagogă, comitetul a obținut un împrumut de 12.000 de coroane de la Asociația Chewra-Kadisa, 8.000 de coroane de la Asociația Femeilor Israelite din Fabric, 2.000 de

coroane de la Asociația Talmud-Thora și a organizat o strângere de fonduri între membrii comunității evreiești. În urma acesteia a fost înregistrată o donație în sumă de aproape 20.000 de coroane.

Terenul pe care se află astăzi sinagoga era format, de fapt, din două parcele de casă, cu o suprafață totală de 381 de stânjieni pătrați, vândute prin licitație de primărie, în anul 1889, fabricantului de cărămidă Josef Kunz, contra sumei de 4.000 de coroane. În 1895, comitetul reușește să achiziționeze terenul compus din cele două parcele, plătind 34 de coroane pe un stângen pătrat și o sumă totală de 13.000 de coroane.

Pentru procesul de edificare a noii sinagogi, la 1 martie 1896, este format un nou comitet, responsabil de strângerea capitalului necesar ridicării edificiului și de supraveghere a lucrărilor de construcție. Inițial, acest comitet era format din Manó Tauber - președinte, Dávid Blau - vicepreședinte, dr. Lajos Schwarz, Izidor Rosenthal, dr. Tivadar Sugár, Miksa Steiner, Miksa Fenyves, Adolf Grünberger și Sándor Kohn. Spre sfârșitul lucrărilor, locul a patru membri ai comitetului (mai exact, dr. Tivadar Sugár, Miksa Steiner, Miksa Fenyves și Adolf Grünberger) este luat de Jakab Löwinger, dr. Károly Michael, dr. Bernát Weisz și Vilmos Rotter.

Pentru obținerea capitalului necesar construirii, pe lângă sprijinul primarului orașului din acea vreme, Károly (Carol) Telbisz, fondul școlar național israelit a oferit un împrumut de 50.000 de coroane. A fost organizată chiar și o loterie specială pentru finanțarea fondului pentru clădirea sinagogii, la care au putut participa toți locuitorii orașului. De asemenea, adunarea generală a comitetului legislativ al orașului a votat acordarea a 6.000 de coroane în acest scop. În cele din urmă, prin vânzarea pe veci a 25 de locuri (scaune) în viitoarea casă de rugăciune, fondul a fost majorat cu încă 24.800 de coroane. Și astfel, a fost strâns capitalul necesar pentru a putea fi demarate proiectarea și construirea sinagogii.

Proiectul sinagogii a fost făcut de Lipót Baumhorn, un renumit arhitect din Budapesta, acesta adoptând un stil eclectic, cu elemente neoromanice, neogotice, dar și cu influențe de inspirație maură și Secession. Pe baza planurilor arhitectului Lipót Baumhorn, în urma unei licitații publice, la 19 iulie 1897, va fi încheiat contractul de execuție a lucrărilor cu meșterul constructor timișorean Josef Kremer. Construirea noii sinagogi a început la 28 iulie 1897. Așa cum este redat în raportul din Buletinul Orașului Timișoarei, antreprenorul Josef Kremer a

desfășurat fără întrerupere lucrările, până în primăvara anului 1899, materializând ideile mărețe oferite de arhitectul supervisor într-un mod impecabil, care merită recunoaștere deplină, și colaborând cu numeroase firme și mici meseriași, ca subcontractanți sau ca antreprenori independenți, din Budapesta și din Timișoara.

Sculpturile și ornamentele au fost realizate de firma Oppenheim J. (Budapesta), feroneria, de firma Ganz și Asociații (Budapesta), pictura, de firma Adolf Götz (Budapesta), lăcătușeria, de meșterul Endre Leth (Timișoara), dulgheria, de frații Gaupp (Timișoara), vitraliile, de J. Baruch și Fii (Timișoara), tinichigieria, de Alajos Piffel (Timișoara), iar zugrăvitul, de Manó Neumann (Timișoara). Corpurile de iluminat au fost realizate de specialiștii de la centrala electrică a orașului, iar noua orgă a fost construită de meșterul timișorean Lipót Wegenstein.

Per total, bugetul pentru edificarea sinagogii din Fabric a fost de 162.900 de coroane. Principalele costuri au fost următoarele: achiziționarea terenului (13.000 coroane), planificarea și managementul muncii (5.600 coroane), ferestre (3.200 coroane), corpuri de iluminat (8.300

coroane), pictura (4.400 coroane), achiziție orgă (5.200 coroane), alte obiecte de mobilier (3.200 coroane) și onorariul companiei Josef Kremer (120.000 coroane).

Noua sinagogă a Comunității Israelite „Status-Quo” din Fabric a fost inaugurată la 3 septembrie 1899, în prezența primarului Timișoarei.

La începutul secolului al XX-lea, în curtea sinagogii a fost ridicată o casă, care era folosită pentru adunările generale ale comunității. Când sinagoga a fost închisă, în anul 1986, pe fondul unei informații că structura de lemn care susține acoperișul imobilului este atacat și distrus de o ciupercă (informație infirmată în urmă cu câțiva ani), serviciul divin a fost oficiat în casa din curte. În 2009, sinagoga a fost dată în administrare, pentru o perioadă de 35 de ani, Teatrului Național Timișoara, care intenționa s-o transforme în spațiu cultural. Condiția era ca lucrările de renovare să fie realizate în primii șapte ani. Au fost făcute unele reparații minore și a existat chiar și un proiect, pentru a căruia punere în practică nu s-au găsit însă bani. La finele anului 2020, sinagoga a revenit la Comunitatea Evreiască din Timișoara. Într-o perpetuă așteptare pentru soluții adecvate care să-i redea strălucirea de altădată, sinagoga riscă

să devină o ruină. Ne punem însă speranța în inițiative apărute în ultima perioadă. „Poveștile Sinagogilor”, un proiect cultural implementat de Asociația Pantograf, vrea să atragă atenția asupra istoricului și frumuseții sinagogii din Fabric, dar și a altor șapte din Banat și Crișana), nu doar pentru public, ci și pentru autoritățile locale. Acestea din urmă ar putea înțelege mai bine cât de importante sunt aceste lăcașuri de cult și ar putea fi îndemnate să facă pași concreți spre integrarea lor în comunitate. „Impulse” face parte din programul cultural Timișoara 2023 - Capitală Europeană a Culturii, implementat de Institutul Francez din Timișoara în parteneriat cu Comunitatea Evreilor din Timișoara, și vrea să transforme casa din curtea sinagogii din Fabric într-un atelier de tehnici tradiționale și bune practici în restaurarea și conservarea imobilelor de patrimoniu. Acestea ar putea fi aplicate și într-un viitor proiect de restaurare a sinagogii din Fabric.

Temesvár

Izr. templom

Comunitatea evreilor din Fabric – prosperare și declin

Getta Neumann

În secolul al XVIII-lea, numărul evreilor care obțineau permisul de ședere în cartierul Cetate a fost drastic limitat, încât cei neadmiși au fost nevoiți să se stabilească în afara cetății. Iar când pe acel teren care înconjură cetatea s-au interzis construcția și traiul, s-au retras spre cartierul periferic incipient, Fabricul, astfel că evreii au fost printre primii locuitori în cartier. S-au așezat mai cu seamă în aria cuprinsă între străzile Ion Creangă, Timocului, Dacilor și Ecaterina Teodoroiu, unde s-au construit primele sinagogi, școli și un abator ritual, tot ce era necesar pentru desfășurarea vieții religioase evreiești. În 1851 evreii reprezentau 8,9% din numărul total de locuitori în Fabric, constituind comunitatea evreiască cea mai numeroasă în oraș.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, s-au produs însă schimbări radicale. Emanciparea politică și socială acordată evreilor în Monarhia Austro-Ungară în 1867 a descătușat energiile și talentele, dar și dorința acestora de a fi productivi și bine integrați în populația orașului, ceea ce a determinat ridicarea spectaculoasă a nivelului de trai al numeroși membri ai comunității. Emanciparea a pătruns și în sfera religioasă. Ea survenise tot în acea perioadă, provocând o separare în sânul evreimii în ortodocși, cei care respectau cu

sfințenie legile iudaice și tradiția, și neologi, cei care doreau o facilitare a practicării ritului și o liberalizare a modului de viață, care să le ușureze integrarea în societatea civilă. Curentul status-quo-ante a fost îmbrățișat de cei care au optat pentru calea de mijloc a unui tradiționalism moderat.

La sfârșitul secolului, evreii status-quo-ante, printre care mulți erau proprietari de întreprinderi și de magazine prospere, medici și avocați, au decis să se desprindă din arealul unde se concentrase populația evreiască în Fabric, cu case modeste, străduțe înguste și ambianță de shtetl. Și-au construit o sinagogă și imobile în vecinătate pentru birourile administrației, pentru apartamente puse la dispoziția slujitorilor cultului și pentru școli. Astfel s-a constituit, pe lângă primul centru al vieții evreiești, care, în majoritate, a rămas pe făgașul tradiționalist, un nou centru în jurul splendidei Sinagogi Noi, fala comunității și a orașului, inaugurată în 1899. În clădirea din spatele sinagogii au fost instalate locuințele de serviciu, ulterior, căminul de bătrâni. Peste drum, pe strada Ion Luca Caragiale nr. 1, s-au succedat proprietarii, cu toții membri activi în comunitate, ai frumoasei clădiri cu poartă de lemn sculptată, care, din 1927, a găzduit școala primară israelită din Fabric, până în 1948, când s-au desființat toate

școlile private și confesionale. Învățământul a continuat pentru copiii evrei în școala de limba idiș până în 1958, când numărul redus de elevi nu mai justifica existența școlii. Casa pe un singur nivel din colț, aliniată cu sinagoga, a intrat în posesia comunității la un moment dat, iar strada de după colț poartă în prezent numele rabinului Dr. Ernest Neumann, ultimul rabin rezident în Timișoara, care a locuit în această clădire în ultimii zece ani de viață.

În imediată vecinătate cu sinagoga, despărțită de ea printr-o grădiniță cu pomi și flori, s-a ridicat casa comunității, o clădire modestă pe un singur nivel, cu o sală încăpătoare pentru întrunirile comitetului de conducere și cu încăperi pentru birourile administrației. Din momentul în care comunitatea din Fabric s-a unit cu cea din Cetate, în 1933, imobilul a fost folosit ca lăcaș de rugăciune în timpul iernii. După închiderea sinagogii în 1986, aici s-au adunat evreii din cartier pentru toate serviciile religioase, în tot cursul anului, până acum vreo zece ani, când, în lipsă de enoriași, clădirea a încetat să fie utilizată.

Cu toate că era lipsită de ornamente și menită să fie doar funcțională, casa era primitoare, cu trandafiri și viță de vie în fața intrării. Mobilierul fusese preluat din mica

sinagogă sefardă de pe strada Ecaterina Teodoroiu, nr. 6, construită pe la mijlocul secolului al XIX-lea și închisă definitiv în anii 1960. Pe băncile de lemn, plăcuțele de cupru cu numele enoriașilor sefarzi aminteau de vremuri în care templul sefard era plin de oameni și locurile trebuiau rezervate din timp. S-a salvat și parohet-ul, perdeaua din fața chivotului unde se păstrează sulițele Torei, cu o inscripție brodată care ne dezvăluie originea ei. Fusese oferit în anul 1729 sinagogii sefarde din Cetate, a peregrinat apoi în templul sefard din Fabric, de acolo a ajuns în casa de rugăciune de lângă Sinagoga Nouă, ca, în cele din urmă, să se întoarcă în Cetate, în mica sală din curtea sediului comunității de pe strada Gheorghe Lazar nr. 5. Depasările perdelei cu broderii în fir aurit par să simbolizeze extinderea, înflorirea și declinul prezenței evreilor nu numai în cartier, dar și în oraș.

Configurația mobilierului corespundea structurii tradiționale: Aron Kodeș, dulapul cu sulițele Torei, pe peretele de est, jilțul rabinului alături, față în față cu congregația și bima, pultul unde se derula Tora, la mijloc. În timpul iernii se încălzea cu lemne într-o sobă, suficient ca să ne dezmoțim. Lângă sobă era armoniul la care cânta Gloria, profesoară de pian, acompaniind liturgia și, ani de zile, pe o doamnă, fostă

cântăreață de operă, care interpreta cu adâncă simțire rugăciunile evreiești. Îmi amintesc cu drag de hazani (cantori), care își dorm somnul de veci în cimitirul evreiesc, cum au fost Geza Klein, Ernest Kohn, apoi Hugo Fischer, care cunoșteau datina din copilărie. Îl ascultam cu toții cu emoție pe Ezra Bergler intonând cu profundă spiritualitate. Nu am mai avut hazani, dar Andrei Gidali a condus ceremonia și a citit din Tora cu dăruire. Asupra tuturor veghea rabinul Ernest Neumann, care dădea imboldul pentru rugăciune și ținea cuvântări cu pilde biblice care erau tălmăcite din

perspectiva actualității. Participa la soarta fiecăruia și însuflețea întreaga comunitate, care se împuțina în mod inexorabil. După oficiul de sâmbătă dimineață, se trecea într-o sală mai mică, unde se rostea kidush, binecuvântarea înainte de a consuma vin, se închina un păhărel de vin sau coniac cașer și se consumau prăjiturele. S-au celebrat, de asemenea, ceremonii de nuntă și de Bar Mitzvah (ceremonia de majorare a unui băiat la 13 ani). În decembrie 1994 a avut loc Bar Mitzvah lui Daniel, fiul meu, 10 zile după ce mama mea s-a stins din viață. Rabinul și Bar Mitzvah, bunicul și nepotul, au parcurs

împreună textul din Tora, cu tristețe și bucurie, cu nesfârșită emoție.

Din anii 1980 devenise din ce în ce mai dificil să se întrunească minian-ul, quorumul de zece bărbați necesar pentru a susține un serviciu religios colectiv. Cei care erau încă în putere în căminul de bătrâni care se afla în aceeași curte erau rugați să vină la rugăciune. Se insista pe lângă fiecare, dar uneori, cu toate eforturile și bunăvoința, nu era chip să se adune zece oameni. Dacă lipsea doar unul, se recurgea la o stratagemă de salvare de urgență: se considera Aron

Kodeș-ul ca a zecea persoană și se ținea oficiul religios. Cu toate că rândurile se răreau mereu și efortul era evident zadarnic, cu încăpățănare și tenacitate s-a făcut imposibilul pentru continuarea vieții evreiești. Întreprinderea nu avea cum să fie cu succes, dar mesajul demersului este clar, de neuitat, de neșters: noi, urmașii, vrem, cu încăpățănare, să păstrăm memoria trecutului, îmbogățind patrimoniul spiritual al comunității evreilor și al orașului.

